

Röportaj: Doç. Dr. Özlem Genç

*Ondokuz Mayıs Üniversitesi Öğretim Üyesi

1- Orta Çağ Avrupası'nda yaşayan insanlar hayvanlar hakkında ne düşünüyorlardı hocam?

Dönem insanları hayvanlarla oldukça iç içe yaşıyordu. Pek çok sıradan insanın hayvanlarıyla aynı çatıyı paylaştığını biliyoruz. Dolayısıyla hayvanlarla çok yakın bir ilişkileri vardı. Onlar için hayvan hem yiyecek kaynağı hem de yardımcı idi. Hayvanların her şeyinden faydalanıyorlardı, etinden, sütünden, derisinden... Yaptıkları işlerde ya da koruma olarak da çok yararlanıyorlardı. Düşünce bağlamında baktığımızda hayvanların Tanrı tarafından insanlara hizmet etmek için yaratıldığına, insanlar tarafından yönetilmeleri gerektiğine inanılıyordu. Bu görüş hâkim olduğu için söz dinlemeyen hayvan sevilmezdi. Örneğin kedilerin bazen söz dinleyen ama tam evcilleştirilemeyen asi hayvanlar olduğu düşünülüyor ve köpek daha çok tercih ediliyordu. Aynı görüşten yola çıkılarak hayvanların ruhu olmadığı, dolayısıyla cennete gidemeyeceği düşünülüyordu. Bu nedenle dikkatlice gömülen hayvanlar yanında ölüsü atıkların arasında bulunan hayvanlar da az değildi.

2- Hayvanlara karşı kilisenin tutumu nasıldı?

Azizlerin hayatlarının anlatıldığı eserlerde hayvanlarla kurulan arkadaşlıklara sıkça rastlanır. Örneğin çöl babalarından Aziz Macarius bir sırtlanla arkadaştı. Başrahip Helanus sırtında Nil Nehri'ni geçirmesi için bir timsahı ikna etmişti. Hayvanlarla en yakından alakalı kişi dilenci tarikatlardan olan Fransisken Tarikatı'nın kurucusu Aziz Francis idi. Bu tarikat üyelerine zevk için evcil hayvan beslemeyi yasaklamıştır, bir hayvana ancak Tanrı'nın yarattığı bir canlı olduğu için bakılabilirdi.

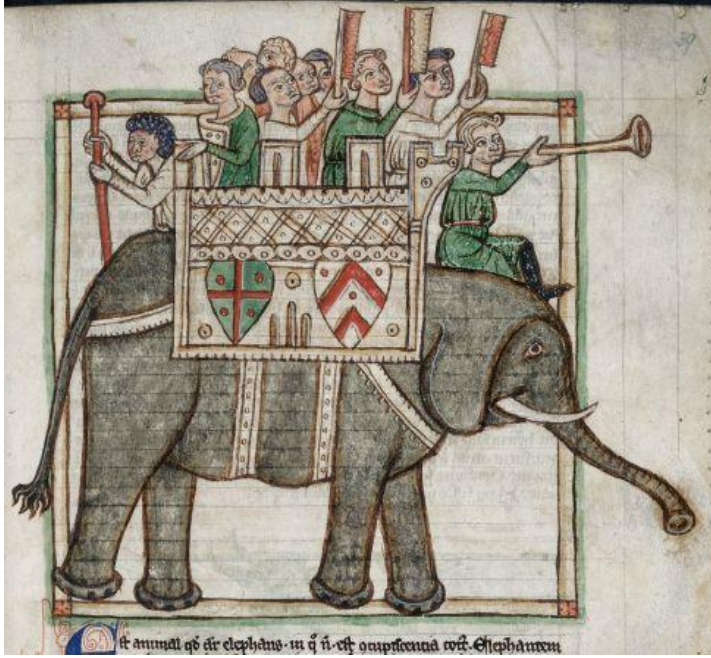
Genel olarak dini otoriteler evcil hayvanlara pek sıcak bakmasalar da kediye uzun süreli beslenmemesi dışında bir şey demiyorlardı. Yabani hayvanlar konusunda ise durum farklıydı. Papalık her anlamda dünyevi iktidarla rekabet halindeydi buna hayvanlar da dâhildi. Gücünü bu şekilde de göstermek istiyordu. Avignon papaları saraylarında yabani hayvanlar beslediler. 1326'ya ait kayıtlarda bir aslan ve bir ayı geçmektedir. Ayrıca yine kayıtlarda geçen hayvanlar arasında deve, tavus kuşları, yaban domuzları, deve kuşları da vardır. 12. John Roma'ya bir dizi yabani hayvanla gitmiştir. Papa 5. Urbanus'un tavşan koleksiyonu vardır, seyahatlerinde onları da götürüyordu. Kesin olarak anlaşılan seçilen hayvanlardan bazılarının seyahatlerde eşlik etmesi için seçildiğidir. Bazı manastırlarda da yabani hayvanlar oluyordu. 9. yüzyıl St. Gall manastırı planına bakıldığında küçük hayvanlar için kümesler çizildiği göze çarpmaktadır. Keşişler Tanrı'nın muhtaç yaratıklarına baktıkları için kendilerince iyi bir şey yapıyorlardı.

3- O zaman Orta Çağ'da hayvanlar bir tür güç gösterisi olarak kullanılıyordu.

Evet, buna dünyevi iktidardan örnekler de verebiliriz. Kutsal Roma Cermen İmparatoru 2. Frederick'in fili geçerken yanında trompetler çalınır, elinde bayrak taşıyanlar file eşlik eder ve filin üzerine minyatür bir kale giydirilirdi. Nişanlısı İngiliz prensesi Isabella 1235'te evlenmek için Frederick'in topraklarına geldiğinde düzenlenen geçit töreninde, İspanya'dan getirilen atlar, Müslüman Araplar tarafından idare edilen tek hörgüçlü ve iki hörgüçlü develer, Etiyopyalı bakıcılar tarafından eşlik edilen maymun ve leoparlar sergilenmişti. Bu tip gösterilerde atlar da kullanılıyordu. 2. Frederick şahin yetiştirmekten de çok hoşlanıyordu. Bu konuda Mısır Eyyubi Sultanı ile görüşmüş ve sultan ona beyaz bir papağan göndermiştir.

Hayvanlar bir tür güç gösterisi olarak kullanıldıkları için kıymetli hediyelerdi. 1251'de Norveç Kralı, Londra Kulesi'nde egzotik hayvanlar besleyen İngiltere Kralı 3. Henry'e bir kutup ayısı hediye etti ve bu ayının Thames'da yüzmesine ve balık tutmasına izin verildi. 3. Henry'e hediye gönderen bir diğer kişi yukarıda bahsettiğim 2. Frederick idi. 1235'te 3 leopar gönderdi. Bunların Londra Kulesi'ne getirilen ilk hayvanlar olduğu bilinmektedir. Son dönemde bu kulede yapılan radyo karbon test sonuçlarına göre buradaki hayvan varlığı 1280-1385'e tarihlenmektedir. Başka bir incelemede ise buradaki aslanların Kuzey Afrika'daki bir aslan türüyle aynı DNA'ya sahip olduğu anlaşılmıştır.

Soylu kadınlara daha çok evcil hayvan hediye ediliyordu. Bu çok yaygındı. Örneğin Kastilyalı Eleanor'a Salerno Prensesi tarafından 1289 Haziranında bir papağan hediye edilmiştir. Büyük kentlerde hayvan satıcıları da vardı. Paris'te 12-13. yüzyıllarda kuş satıcıları loncası olduğu bilinmektedir.

Orta Çağ'da Bir Elyazmasında Fil Tasviri

4- Orta Çağ yazarları hayvanlar hakkında yazmışlar mı?

Evet, hayvanlar hakkında yazılan pek çok şey var. Hayvanlara ait hikâyeleri ve bilgileri, hayvanların tanımlarını, dünyadaki yerlerini, Hristiyanlıkla sembolik ilişkilerini barındıran bu kitaplara "*bestiarium*" deniliyor. Kitaplardaki kayıtlar gerçek de hayal ürünü de olabiliyordu yani her zaman doğru bilgi vermiyorlardı, içerisinde ejderhaları ya da canavarları da görebilirdiniz. Örneğin bu kitaplarda yabancı kazların tıpkı bir meyve gibi ağaçlara, özellikle de köknar ağaçlarına bağlı büyüyen, önceleri sakız gibi olan sonra kabuk tutan ve bu kabukları kırıp ağaçtan ayrılarak yaşamaya devam eden hayvanlar olduğunu okuyabilirdiniz. Orta Çağ Avrupası'nda bu tip bilgiler çok tuhaf karşılanabiliyordu, etkilenmiş olacak ki Papa 3. Innocent, Büyük Perhiz döneminde bu kazların yenmesini yasaklamıştır.

Genellikle resimli olan bu kitaplardaki bilgilerin çoğu antik yazarlara ya da Orta Çağ efsanelerine dayanmaktadır. 13. yüzyıla ait bir kitapta aslanlar hakkında, kadınlardan çok erkeklere saldırdıkları, çok aç değilse çocukları öldürmeyecekleri, merhametli bir hayvan olduğu ve yerde yatan bir kişiye saldırmayacağı yazmaktaydı. Erkek ayının dişi ayı hamileyken onunla aynı mağarada ama farklı yerlerde yattığı, dişi aya saygı duyduğu, ayların 30 günde doğum yaptığı, geyiklerin yılan düşmanı olduğu,

kendilerini hasta hissettiklerinde yılan yakalayıp yiyerek kendilerini tedavi ettikleri de verilen bilgiler arasındaydı.

Milanlı Ambrosius da hayvanlar hakkında yazmıştı, ona göre Tanrı vahşi hayvanları, insanoğlu evcil hayvanları kontrol ediyordu. Sevilalı Isidore 7. yüzyılda yazdığı eserinde tüm hayvanların isimlerinin kökenlerini açıkladı, hayvanları vahşi ve evcil olarak ikiye ayırdı. 13. yüzyılda yazan Aquinolu Thomas'a göre hayvanların yaratılmasının asıl amacı yiyecek olmalarıydı. Hayatları kendileri için değil insanoğlu için korunuyordu. Dolayısıyla hayvan öldürmek suç değildi ama başkasının hayvanı öldürülemezdi.

Mitolojik Bir Varlık Olan Griffin

5- Orta Çağ Avrupası'nda insanlar evcil hayvan besliyor muydu?

Besliyordu ama çok yaygın değildi. Kilise, özellikle din adamlarının, çok uzun süre evde hayvan beslememelerini ve kiliseye getirmemelerini istiyordu. En çok kedi köpek besleniyordu ama bunları beslemenin de bir amacı vardı. Köpekler evi koruyor, avda yardımcı oluyor, kediler fare ya da diğer haşaratı yakalıyordu. Geç Orta Çağ'daki metinlerde genelde evcil hayvan beslemenin gereksizliği, onlara verilecek yiyeceklerin fakir insanlara verilmesi gerektiği yazılıyordu.

6- Bugün en çok kedi ve köpekleri görüyoruz, o dönemde de durum böyle miydi hocam?

Evet, Orta Çağ Avrupası'nda da kedi köpek nüfusu kalabalıktı. Bunu bu hayvanlar üzerine yazılar yazılmasından da anlıyoruz. Örnek vermem gerekirse 13. yüzyılda yazan Albertus Magnus şöyle diyor: “köpeğiniz iyi bir bekçi köpeği olsun istiyorsanız yemeğini hemen tabağından almayın ve sürekli sevmeyin. Kediler kendilerine hafifçe vurulmasını severler. Gece düşen çığ kedilerin kulağına girmesin diye kulaklarını kesin ama bıyıklarını keserseniz cesaretlerini kaybederler.”

14. yüzyılda yazılan *De Cane* (Köpek Hakkında) adı ansiklopedi şöyle başlıyor: “tazıdan daha gayretli ve akıllı hiçbir şey yoktur çünkü diğer hayvanlardan daha fazla zekâyâ sahiptir. Köpekler kendi adlarını bilirler, sahiplerini severler, sahiplerinin evlerini korurlar, sahipleri için isteyerek kendilerini tehlikeye atarlar, sahipleriyle avlanmak için koşarlar ve sahipleri öldüğünde ölmüş bedenini terk etmezler.”

Kediler Orta Çağ Avrupası'nda çok sevilen hayvanlar değildi, sadakatsiz oldukları düşünülüyordu. Yabancı kedilerin yaygın olduğunu bir piskopos emrinden anlıyoruz. Şöyle ki; 1127'de piskopos Corbyl, başrahibeler ve rahibelerin sadece yabancı kedi ya da kuzu kürkü giyebileceklerini, daha değerli bir şey giyemeyeceklerini bildirmiştir. Demek ki yabancı kediler kolay bulunuyordu ve yaygındı, çok değerli değillerdi. Bu hayvanlar boyunlarından kesilerek öldürülüyor ve derileri soyulduktan sonra gömülüyorlardı. 1363 tarihli bir İngiliz yasası da halkın kedi, koyun, tilki ve tavşan kürkünden başkasını giymesini yasaklamıştır. Bu dönemde kedi etinin yendiğini söyleyenler de vardır. Kedilerin fiyat olarak değeri de çok düşüktü. Avrupa'daki kediler genelde gri iken, Suriye'den İtalya yoluyla Avrupa'ya getirilenler kahverengi ya da siyahtı.

Livre de la chasse, c. 1406–1407

7- O halde Orta Çağ Avrupası'nda kedilere karşı olumsuz bir tutum olduğu doğru.

Evet, doğru. Bunun kökeni eskiye dayanıyor ama özetlemem gerekirse kedilerin fareleri yakalaması bazı yazarlarca şeytanın ruhları yakalamasına benzetilmiştir. 12. yüzyılda şeytanın, kendini ona adayan insanların önüne kara kedi olarak indiği düşünülüyordu. Cadıların kedi kılığına büründüğüne, kedi besleyen yaşlı kadınların cadı olduğuna inanılıyordu. Bu gerekçeyle suçlananlar bazen kedisiyle bir çuvala konup nehre atılıyordu. Kedilerin tam olarak evcilleştirilememesi de bir sebepti. Sonuçta, yukarıda da belirttiğim gibi, Tanrı hayvanları insanlar tarafından yönetilmeleri için yaratmıştı ama kediler buna uymuyordu. Eğer bir hayvan şeytan ruhuna sahipse o ancak kedi olabilirdi çünkü hem vahşi hem evcil idi. Sahiplenilmeleri, evcilleştirilmeleri zordu, isterlerse kaçıyorlardı ve bu açıdan tam olarak doğru yola getirilemeyen kâfirlere benzetiliyorlardı.

Kediler elyazmalarına basabiliyor hatta pisleyebiliyordu, bu izlerle günümüze gelmiş sayfalar vardır. Ayrıca karanlıkta görebiliyorlardı. Bu açıdan Mesih'in ışığını görmezden gelip karanlıkta kalmayı seçenlerle ilişkilendiriliyorlardı. Papa 9. Gregorius 1233 tarihli belgesinde özellikle kara kedileri, şeytanla işbirliği içinde ve kötü olarak tanımlamıştır. Bu tarihten sonra kedinin şeytani bir varlık olduğu halkın

zihnine daha çok yerleşmiş olmalı. Gerçi herkes kedilerden nefret etmiyordu, rahibelerin bile kedi beslediğini biliyoruz. Doğu dünyasındakinin aksine Batı’da köpek daha çok tercih ediliyordu. Bu arada kedilerin sayısının azalmasının vebanın artışıyla bir ilgisi olmadığını da söylemeliyim.

Bir Adamın Köpekleriyle Birlikte Ağaçtaki Kediye Taciz Etmesi (15. Yüzyıl Sonları, Almanya)

8- Hayvan hırsızlığı ya da hayvanların değeri hakkında bir şeyler söyleyebilir misiniz?

Evet, bu konuda yasalar bize yol gösteriyor. Serbest dolaşan hayvanı çalmanın cezası kilitli hayvanı çalmaktan daha azdı. Kilise yasaları da hayvan çalmayı suç olarak kabul ediyordu. Yabani hayvanlar kimsenin değildi, yakalayan kişinin olurdu ama kaçarsa yine sahipsiz kabul edilirdi. İnsanlar hayvanları malvarlıklarının bir parçası olarak gördükleri için çalınmaları suçtu.

Hayvanların değeri yararlarına göre belirleniyordu. Atlar ya da köpekler gibi savaşta ya da avlanırken kullanılanlar en değerlileriydi. Savaş atının değeri genelde normal atın 4 katıydı. İkinci sırada işlerde yardımcı olarak kullanılan hayvanlar geliyordu. Öküzler ve kısıraklar saban sürerken, tırmık kullanırken ya da arabaları çekerken kullanılıyordu. Son sırada yenen hayvanlar vardı. Hayvanların fiyat olarak değerini yasaları karşılaştırarak takip edebiliriz. Şöyle ki; Alaman yasalarında bir ineğin değeri yük atının üçte biriydi. Burgondiya yasalarında inek, koyun ve domuzlar yük hayvanlarının yaklaşık yarısı değerindeydi. Cermen yasalarının genelinde bir öküz koyundan 2 kat değerliydi.

İnsanlarla karşılaştırıldığında ise Vizigot yasalarında soylu bir adam en iyi hayvandan 500 kat değerliydi. Franklarda bir adamın burnu ya da kulağı bir aygırdan 2 kat değerliydi. Burgondiyalılarda soylu bir adamın dişi en değerli doğandan 2 kat daha değerliydi. En alt sınıftan birinin dişi ise av köpeğinin değerine eşitti. Alamanlarda bir adamın başparmağı iyi bir aygırdan 2 kat değerliydi.

9- Hayvanlara verilen isimler hakkında bilgimiz var mı?

Genellikle kedi ve köpek isimlerine rastlıyoruz. Bu isimler ya insan isimleri ya da hayvanın özelliğine göre verilmiş isimlerdir. İngiltere’de köpeklere verilen *Sturdy*, *Whitefood*, *Hardy* gibi isimler hayvanların güçlü, cesur ya da beyaz/beyaz lekeli olduğunu ifade ediyordu. Kral 8. Henry’nin eşlerinden olan Anne Boleyn’in köpeğinin adı Fransızca “*neden?*” anlamına geliyordu ve İngilizcesi *Purkoy* idi. Orta Çağ İngilteresi’nde evcil kedilere genelde erkek ismi Gilbert’in kısaltması olan *Gyb*, Fransa’da ise *Tibers* ya

da *Tibert* isimleri veriliyordu. Ayrıca kedi isimleri arasında *Mite*, *Belaud*, *Martino*, *Meone* gibi isimlere de rastlıyoruz. *Robert* isimli maymunlar ya da *Pierre* isimli papağanlar da görülüyordu.

10- Antik Roma'da hayvanların eğlencelerde kullanıldığını biliyoruz, Orta Çağ Avrupası'nda da benzeri bir durum var mıydı hocam?

Evet, hayvanlar bu dönemde de oyunlarda, gösterilerde, festivallerde, turnuvalarda kullanılıyordu. En çok kullanılan hayvan maymundu. Cermen halklar arasında da yaygın olan ve Geç Orta Çağ'da kent halkının sporu haline gelen at yarışları İtalya'da, boğa güreşleri ise İspanya'da yapılıyordu. Horoz dövüşleri de düzenleniyordu. Kilise hoşlanmadığı için eğlencelerle ilgili metinler çok azdır. Bu konudaki bilgilerimiz genelde dini metinlere dayalıdır çünkü din adamları neden doğru olmadığını yazmışlardır.

Eğlence unsuru olarak kullanılan ayı, deve, aslan, leopar, panter ve maymunlar zenginlerin saraylarında olabilen hayvanlardı. Genellikle Doğu'dan getiriliyorlardı. Orta Çağ Avrupası'nda bu tip bir yabani ya da egzotik hayvana sahip olmak, onu besleyecek gücünüz, yetiştirecek kadar geniş alanınız, yabancılarla onu elde edecek kadar bağlantınız var demektir ve bu bir prestij göstergesiydi. En çok aslan bulunduruluyordu çünkü aslan hayvanların kralı olarak gücün sembolüydü. Hayvanlar kralların geçit törenlerinde, festivallerde sergileniyordu. Bu tip hayvanların ve eğiticilerinin resimleri elyazmalarının kenar boşluklarına da çizilmiş ve günümüze kadar gelmiştir.

Geç 11. yüzyıl Kuzey Fransası Orta Çağ turnuvalarının doğum yeri kabul edilir. Bu turnuvalar 12. yüzyılın geç döneminde Avrupa'ya yayılmıştır. Sertlik içerdiği için genelde insanların ya da hayvanların yaralandığını görüyoruz. Kazanan, yenilen kişinin zırhları ve atlarının yanı sıra bazen aslan, ayı, av köpeği, doğan, tazi, domuz, balık gibi hayvanlarla da ödüllendirilebiliyordu. Turnuvalarda en çok atlar kullanılıyor ve en iyi atlar İspanya'dan getiriliyordu. Noel'den önceki gün, Büyük Perhiz'in arife günü ve fuar zamanları en çok turnuva düzenlenen zamanlardı.

Sarayda Maymun

11- Horoz dövüşleri dediniz, başka hayvan dövüşleri de var mıydı?

Vardı. En yaygını horoz dövüşü ve boğa-köpek dövüşü idi. Nadiren de olsa boğa-aslan, koç-aslan, eşek-aslan dövüşleri de yapılıyordu. Bunların çoğu Geç Orta Çağ'a hastır. İskandinav ülkelerinde, özellikle

İzlanda'da ise at dövüşleri yapılıyordu. Bazıları bunların bir dini ayin türü olduğunu düşünmektedir. Öyle olsa da olmasa da halkın çok ilgi gösterdiği, sosyalleştiği aktivitelerdi.

12- Orta Çağ Avrupası'nda hayvanların yargılandığını duymuştum, bunun aslı var mı hocam?

Evet, bu doğru. Edward Paysons Evans'ın 1906 tarihli eserinde verdiği bilgiye göre, 824'te Fransa ve İsviçre sınırındaki Kuzeybatı İtalya'da bir bölge olan Aosta Vadisi'nde (Valle d'Aosta) ilk kez bir hayvana karşı yasal işlem yapılmıştır. Buradaki köstebekler yargılanıp aforoz edilmişlerdir. Bir hayvanın yargılanıp asılması ise 1266'da olmuştur. Fontenay-aux-Roses'te adam öldüren domuz asılmıştır. Bu yargılama türü Kuzey Fransa, Normandiya, Belçika, Hollanda, Almanya, İtalya ve İsviçre'de de görülmüştür.

İnsanlara ya da araziye zarar verdiği için hayvanların yargılanması özellikle geç dönemde, 14-15. yüzyıllarda, yaygındır. Kayda geçtiği şekliyle 15. yüzyılda 36, 16. yüzyılda 57, 17. yüzyılda 56 dava görülmüş, genelde atlar, eşekler, domuzlar ve boğalar yargılanmıştır. Kayda geçen son dava 20. yüzyılda bir köpeğin yargılandığı davadır.

Yargılanan hayvanların cezaları çoğunlukla asılarak öldürülmek oluyordu. Hayvanların işledikleri en büyük suç ise bir çocuğu öldürmektir. Belgelerden anladığımız kadarıyla hayvanlar insanları "*kötü niyetle ve gerekçe olmadan*" öldürüyordu, dolayısıyla bu bir cinayet kabul ediliyordu ve en ağır ceza ile cezalandırılmaları gerekiyordu. Asılma işi genelde şehrin dışında, herkesin gözü önünde, mümkün olan en yüksek darağacında yapılıyor, bazen insan kıyafetleri giydirilmiş halde asılan hayvan, cezanın yerine getirildiği görülsün diye, bir süre sergileniyordu. Yüksekçe asılmasının sebebi de buydu, yoldan geçenler görsün isteniyordu. Suçu işleyen hayvan kaçmışsa onu temsilen bir kukla/suret/tasvir/heykel ya da büst asılıyordu.

Sadece hayvanın asılması yeterli değildi, hayvanın sahibi hem bir para cezası hem de hayvanın bedelini karşı tarafa ödüyordu. Erken dönem Franklarda hayvanın suçu daha hafifse ya da öldürülmesini gerektirmiyorsa, sahibi hem bir para cezası ödüyordu hem de hayvanı karşı tarafa veriyordu. Böylece hayvanının sorumluluğunu almış oluyordu.

Bazı hayvanlar asılmadan önce hapsediliyordu. Normandiya'da 1349'da bir domuz 149 gün hapse tutulmuştu. Aynı dönemde kumaş çaldığı şüphesiyle hapsedilen kişi 181 gün hapis yatmıştır. İkisinin de günlük maliyeti aynı idi: 2 denarius (gümüş para).

Hayvanı asacak cellat işini çok iyi yapan biri olmalıydı. Cellatların sayısı yeterli olmadığından genelde ihtiyaç oluyor ve başka yerlerden çağırılıyorlardı. Tabii bu durumda hizmet bedeli yanında yol masrafları da ödeniyordu.

13- Hayvanlar insanlara çok mu zarar veriyordu, önlem olarak bir şeyler düşünülmemiş mi?

Hayvanların insanlara zarar vermesi aslında sıklıkla rastlanılan bir şey değildi. 10-13. yüzyıllar arasında yaşanan iklim değişikliği ılıman bir iklim getirmiştir. Bu dönemde nüfus bazı yerlerde 2, bazı yerlerde 3 kat artınca daha çok ürün üretmek için yeni tarım arazileri açılmıştır. Bunun için kesilen ağaçlar hayvanların doğal yaşam alanlarını daraltınca bu hayvanlar şehir merkezlerinde görülmeye başlamıştır. Bahsi geçen dönemde Orta Avrupa'daki ormanlık alan % 50 ila % 70 azalmıştır, bu oran Fransa'da daha fazladır. Halk hayvanları uzak tutmaya çalışmış ama bu pek mümkün olmamıştır çünkü kentler de bir nevi büyümüş kırsal alan gibidir, çoğunun etrafında duvarları yoktur. Bu durumun kuzeyli bir örneği olarak 1166'da Güney Galler'de kuduz bir kurdun 22 kişiyi ısırması kaydedilmiştir. Geç Orta Çağ'da ise bazı yerlerde başıboş köpekleri avlamak için ücretli adamlar tutulmuştur.

Hayvanlardan kurtulmak için kitaplar da yazılmıştır. Doğu'dan bir örnek olacak ama 10. yüzyılda Bizans'ta yazılan *Geoponika* adlı eserde şu tip bilgilere rastlıyoruz: “*çekirgelerden kurtulmak için bir kısmını yakalayıp yakın, diğerleri kokudan dolayı gelmezler. Gelincik yakaladıktan sonra kuyruğunu ve testislerini kesip canlı bırakırsanız aynı çiftlikte bir daha bulunmazlar. Tarla farelerinin yuvalarını zakkum yapraklarıyla kapatın, fare çıkmak için yaprağı ısırınca zehirlenip ölür. Çiftliğin çevresine pelin otu, misk otu ya da karapelin otu dikerseniz hiçbir yılan giremez. Yılan deliğine girerken sol elle kuyruğundan yakalarsanız kolayca dışarı çekebilirsiniz, sağ elle yakalarsanız ya kaçır ya da kuyruğu kopar. Elinizi turp suyuyla ovalarsanız akrep ve diğer tüm yaratıkları korkmadan yakalayabilirsiniz. Akrebin üzerine yerleştirilen turp onu yok eder. Etrafına yabani kekik koyarsanız karıncalar tahul yığımına saldırmaz. Kapıya atkılı sürerseniz içeriye sivrisinek girmez. Süngeri keskin sirkeye batırıp başınıza ve yatarken ayaklarınıza sürerseniz sivrisinek sizi ısırmasın. Çınar ağacı yapraklarını yarasaların yollarına asarsanız yaklaşmazlar. Bir mum yakıp nehir kıyısına koyarsanız kurbağalar vraklamaz.*”

14- Yapılan kazılarda antik döneme ait insan kemikleri yanında hayvan kemikleri de bulunabiliyor, Orta Çağ Avrupası'nda bunun bir karşılığı var mı?

Ölen insanların hayvanlarıyla birlikte gömülmesi oldukça eski bir gelenektir. Bu ölümden sonraki yaşama ve hayvanların o zaman da sahiplerine hizmet edeceklerine olan inançla bağlantılıdır. Orta Çağ Avrupası'nda da örnekleri vardır. Mesela Kuzey Avrupa'da Erken Orta Çağ'a tarihlendirilen 2 mezarda çulluk kemikleri bulunmuştur. Bu mezarlar 2 kadına aittir ve yakılarak gömülmüşlerdir. Kuzey Hollanda'nın tuzlu bataklıklarında insanlar gömülürken çulluklar ya da diğer su kuşları da onlarla birlikte gömülmüşler, bazıları yakılmış bazıları yakılmamıştır. Bunun nedeni bilinmiyor. Buralarda at, köpek gibi hayvanlara ait mezarlar da vardır. Yapılan incelemeler hayvanların daha çok erkek olduğunu ve öldüklerinde iyi durumda olduklarını göstermektedir yani büyük ihtimalle cenaze için gömülürken öldürülmüşlerdir. Son araştırmalar hayvanların bir kısmının ya da tamamının yakıldığını da göstermektedir. Bu hayvanlar insanların yaşadığı nehir ağzlarında ya da sulak yerlerde yaşayan sığır, koyun, keçi, domuz, karaca, tavuk ve çulluktur. Yakıldıktan sonra kalıntıları insan külleriyle birlikte mezarlığa gömülmüştür. Ölü insan kemikleriyle birlikte hayvan kemikleri de yakılmıştır. En çok kullanılan kuş çulluk, sonra yerli tavuk, çamurcun ve yeşilbaşlıdır. Yakılan kemikler daha çok kuşların kanat kemikleridir, hayvanın tümü yakılmamıştır.

5-7. yüzyıllarda İngiltere'nin doğu sahillerindeki cenaze törenlerinde evcil kaz ve ördeklerin yanı sıra tanımlanamayan başka küçük kuşların yakıldığı da bilinmektedir. İsveç'te de 5-10. yüzyıla tarihlendirilen benzeri buluntulara rastlanmıştır. Uzmanlar ölü insanların ruhları ile su kuşları arasında bir bağlantı olduğunu düşünmektedir. Belki özgürlüğü ya da cenneti sembolize ediyorlardı. Özellikle kanatlarının kullanılması da bu açıdan dikkat çekici.

6-11. yüzyıllarda İskandinav mezarlarında köpek kemikleri bulunmuştur. Bunlar sadece zengin mezarlarında değil sıradan insanların mezarlarında da görülmüştür. Mezarda köpek olması, sadık arkadaş olan köpeğin sahibini yalnız bırakmadığını, yüksek statüyü ve mezara konulmuş bir hediyeyi ifade etmektedir. Bu köpekler farklı türlerde olabiliyordu. Büyük ihtimalle hayattan ölüme geçişte sembolik bir anlamları vardı.

Bir Elyazmasında At (İngiltere, 13. Yüzyıl)

15- Bugün bazı kozmetik ürünlerinde hayvanlardan yararlanılıyor, bu Orta Çağ Avrupası'nda da biliniyor muydu?

Evet, Orta Çağ Avrupası'nda da hayvanlar kozmetik ürünlerde kullanılıyordu. Kuşlar, deniz canlıları, sürüngenler, yüz, vücut, saç, hijyen, deri, kulak, diş sorunlarında, jinekolojik hastalıklarda ve ağrı kesici olarak kullanılıyordu. Hayvan toynakları, derileri, kemikleri, tüyleri ve dişleri hepsinden yararlanılıyordu. Kullanılan hayvanlar arasında keçi, köpek, geyik, kirpi, tavşan, kurt, kuzu, eşek, sıçan, güvercin, karga, tavuk, kaz, kırlangıç, kırmızı ve beyaz mercan, yengeç, mürekkep balığı, kaplumbağa, kurbağa, arı ve karınca vardı.

Buzağı derisi, geyik-domuz-kuzu-tavuk yağı, kurt böbreği, domuz beyni, geyik boynuzu ve tükürük bezleri, köpek-sıçan-karga dışkısı, haşlanmış kirpi, kaplumbağa-güvercin yumurtası ve kabuğu, mürekkep balığı kemiği ve yumurtaları, karınca yumurtasının kabukları, kurbağa kanı, arının balı ve balmumu en çok kullanılan hayvan kaynaklı malzemelerdi.

16- Son olarak Orta Çağ Avrupası'ndaki başka hayvanlar hakkında bilgimiz var mı hocam?

Elbette, fillerle başlayalım. Fil Orta Çağ Avrupası'nda hep merak edilen bir hayvan olmuştur. Liderlere fil hediye edildiğini de biliyoruz örneğin Frank İmparatoru Şarlman'a Abbasi Halifesi Harun Reşit tarafından Abulabbas adında bir fil hediye edilmiştir. Gerçi fil yetiştiği iklim şartları dolayısıyla Avrupa iklimine ayak uyduramadığı için kısa sürede, sanırım 810'da idi, ölmüştür. Filin İngiltere'de ilk görülüşü ise Fransa Kralı 9. Louis'in İngiltere Kralı 3. Henry'e 1255'te gönderdiği fildir. Herkesin görmek için toplandığı fil burada ancak 2 yıl yaşayabilmiştir. Orta Çağ Avrupası'nda fillerin farelerden korktuğuna, zekâsı ve hafızası olduğuna, 2 yıl hamile kalıp tek bir yavru doğurduklarına, ejderhaların düşmanı olduklarına ve 300 yıl yaşadıklarına inanılıyordu.

Orta Çağ Avrupası'nda maymunun kuyruklu daha makbuldü, zincire vurup evcil hayvan olarak dolaştırmak çok yaygındı. 11. yüzyılda İtalya'nın Ligurya bölgesinde Kont William'ın yerel İtalyan dilinde *maimo* denen bir erkek maymunu vardı. Din adamlarının da evlerinde maymun besledikleri

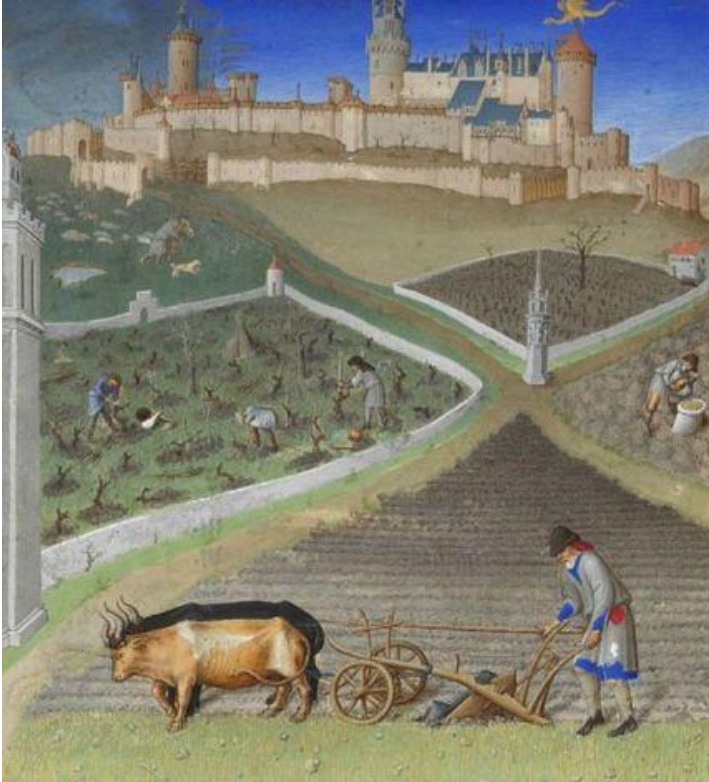
bilinmektedir. Maymun da bir zenginlik göstergesiydi. Petrarca'ya göre maymun çirkin bir hayvandı ve evde bulunduğu her şeyi dağıtır, zarar verirdi. Çok da haksız sayılmaz çünkü 1288'de Burgondiya dükü Robert'ın sarayında resmi belgelerin bir maymun tarafından tahrip edildiği ve yeniden yazılmak zorunda kaldığı bilinmektedir. Maymunlar bıçak da kullanabiliyor ve deri parçalarını kesiyorlardı. Aslında bu kadar kolay zarar vermesinin nedeni becerikli olmasının yanında kafeslere konmayıp tasma ile gezdirilmesiydi. Bu tasma hayvanın beline ya da boynuna takılabiliyordu. Ayrıca maymunlar insan kibrinin sembolü olarak da görülüyorlardı.

Yılanbalığı Orta Çağ İngilteresi'nde çok popüler bir hayvandı. Yeniyordu, ticareti yapılıyordu, hakkında yazılar yazılıyordu. Hatta o kadar değerliydi ki 1200lerde vergi olarak da ödeniyordu. Bir çubuğa dizilecek yılanbalığı miktarı önceden belirleniyor, uzunluklarına dikkat edilerek baş kısımlarından diziliyorlardı.

Tavşanların İngiltere'ye Norman fethiyle getirildiği düşünülmektedir. Tüyü, derisi ve eti kullanılıyordu. Yetiştiriciliği çok karlı bir işti. 13. yüzyılda bir tavşan 3,5 denarius idi ve bu bir zanaatkârın günlük ücretinden çok daha fazlaydı. Bu fiyat bir tavuğun 5 katı, emziren bir domuzun ise eşitiydi. Manastırlar da tavşan yetiştiriyordu. Onları korumak için çitler ve barakalar inşa ediliyordu.

At her dönem insanlar için en önemli hayvanlardandır. Ne amaçla kullanıldığına değinmeyeceğim ama Erken Orta Çağ'da insanlar tarafından yendiğini söyleyebilirim. Erken dönemde diyorum çünkü Hristiyanlık yayılınca din adamları pagan âdeti olduğu gerekçesiyle at eti yenmesini yasaklamıştır. Sadece kıtlık zamanlarında yenilebiliyordu.

Bu dönemde çeşit çeşit kuşlar besleniyordu ve kuşları konuşturabilmek çok önemliydi. En egzotik kuş papağandı ve Orta Çağ Avrupası'nda bilinen tek türü Hindistan kökenli yeşil papağandı.

Hayvan Yardımıyla Toprağı İşleyen Çiftçi